

**Go tïkakarragai
jïïkiaxdhïrrï, bhai
agiidhirxikami
bho arhi kiikiirri
dana kiikiirri
odhakami ódami
go medida
legistaliba.
2022**

**Reforma Integral
Constitución Política
del Estado de Chihuahua**

Tukamirri agidhirxikami.

Go reforma costitusalional bho materia g̊ir s̊irhikamiga matikagi dhi soikidhagi, mamatildhiadami dhi ijjigakami go árhi kikiirri dana kikiirri ódamo odhakami.

..... 1

Agidhirxikami gooka

utudukami leiyi dhe s̊irhikami go arhi kiikiirri dana ódamo kiikiirri bho estadorri.

..... 5

Agiarxikami baika

s̊irhikami xi gin bidhakagi dana ñiokadagi politika oidhakami

..... 10

Aagirxikami 4

S̊irhikami xi gi maatikagi dhi agadagi (leiyi de t̊íkakarragai)

..... 19

Agirxikami 5

S̊irhikami biakarragai go justisia

..... 23

Tukamirri agidhixikami.

Go reforma costitisional bho materia gür sırhikamiga matikagi dhi soikidhagi, mamatildhiadami dhi ijigiakami go árhi kikiirri dana kikiirri ódami odhakami.

Go sırhikamigadi go naanamaxi ñiokadami.

- Go **jigi agidhixikami** irri jimo sırhikami xankidi bia go kikiirri xi bai agagi, gün bithuldhakidi xi ixtumaaxi matika irhiada ogó, maitha sobidhikami tumarhi jímadu kidhiandirri, tumarhi go istitusion dhe guupudabiakami.
- Go **ijigiakami** irri sırhikami xankidi bia go arhi kikiirri oidhakarragai bai irhiadakami, xi ixdukatai tügi go bopoxikadi, maitha sobidhikami nuukadarragai go oidhigi, naanamaxi ixikami dana kikiixi, ijikiatai biakagi gün guupudabiakami, gü xiadutuada go aadundhagai, biakagi ogó jígi gün xaadutudharragai, soimaaxi daibuskítai xankidi maitha tükáidhaka bho arhi kikiirri, ixtutuidhikida xi kíixa titigiada aarhi, xi bixkirri gü ñiokadagi gür ñiokikidi, xíkadí ajidagi jímo kokodagai bixkirri gü duduadhiada gün duduadhiadamikidi; dhi bixkirri go guupudabiakami soikidagi bixi aékatai agiarxikami bho jíkiadxhirri.
- Go sırhikamigadi go **tíkakarragai**, irri sırhikami go arhi kikiirri xi maatüthuldhakagi, dhi apodukai matii kaékagi xi ixtumaaxi agagi bho ixtumaaxirri gü buujimi o go juutudami ley, go programa dhi proyeto xankidi ixtutuidhikii xi xiatuidhagi go oidhakarra, bithuldharra dana obhagarri.
- Go sırhikami ga **ñiokadagi dhi bidhikagi namíakami pilitika** irri go sırhikamigadi xi maatüthuldhakagidhi bai aagadagi bixi aékatae go asunto publiko xankidi irri bítarri dhi podukai bai agagi xiorrai ódami dasagi amí baithiki soikidagi bho munisipioana dana amí congresoana.
- Go obhagadi kikiirri irri ódami oidhakami dhi gü mamatii ódami oidhakami dhi go guupudabiakami, bia aipadirri obhakami dhi xiakoga gün jímpadhi dhi gü abínakidhiña dhi bai agaiña jaatagi. Ajii amí uukami xiakoga gü isái, kuaiyi bixtaki, xiakoga jiipo basoi

bütarri kuadagai dhi duadhigami bütarri, xiakoga guuka úxi dhi xi ixtumaaxi tügithoka ódamo obhakami, jipandukai jükidhi obhakami.

- Írrí kiikiirri xiakoga obhaga arhi kiikiirri bidhakami kikirhi dhi ooki xiankidi oijadaiña gin bithuldharrá jikiaxdhírrí bidhikami xi ixdukataé gin abinakiada, duñiarragai go bagimi, jaadunthualdhagi go diidibírrai, darrasadagi gin guupudabiakami, gin jímpiadagi bhaiduñiarragai gin soürhiarraga dhi maatikana dana gin jímapi oidhaga.
- Go sistema normativo írrí tüya írhidhi xi dukatai gin dadasai go guupudabiakami, bai duñagi go soimaaxi írhiarragai dhi kíiga bikathika go obhagadi bixi aékatai ódamo ñiokadami xiankidi oidhakami kiikiirri-
- Írrí ódamo ñiokithuldhadiami o bai aagadami írrí xiorrai kíiga maatikagi gin ñioki, gin bithuldharrá dhi gin sırhikami dana írrí soikidami go kiikiirri amí buidhirri go oficina dhe tianidami dhi guupudabiakami xi agai xi ixtuumaxi tügithoka go oidhakami arhi kiikiandhírrí.
- Go edukasion interkulturhali naanamaxi ñiokadami írrí jímo sırhikamigadi go arhi kiikiirri dana ódamo kiikiirri xi amí eskuelagana gi mamatiituldhadiada jímo kíiga maatikami gir bithuldharrá dhi gin ñioki xiankidigí ñiokadagi amígin kiikiirri.
- Go edukasion interkulturhali naanamaxi ñiokadami írrí jímo sırhikamigadi go arhi kiikiirri xi go edukasiioni xankidi gi maatituldhadiamixiorrai kíiga maatikagin gin xiadutudarragai dana bixi go naanamaxi ñioki xankidi gi ñiokai gin kiikiirri dhi jipo eskuela gin bidhakami áarhi okixi, kikirhixi dana gígirhi ódamo. Dana, go edukasiioni gi titigiada gin ñiokikidi.
- Go sırhikami salu bho arhi kiikiirri dhi kiikiirri írrí tüya írhidi xi kíí bai maaxi oidhaka gin soikidhatai gin jaaduñi bho gin obhagarrí xiankidi maatii duduadhi dhi idhi ódamo gi xiadutuadagi dana jípi gin soikithuldhadiada amí gobienoandhírrí jaatabuadami bütarri go arhi kiikiirri.

Tüükákarragai

1. Dukataë bai gï agai amï kiikürrï?

2. Pürhidhi pïxi xi go leiyi bai agadamudai xi dukataë gï bai gï agai gïr tïänidami?

3. Dukataë gï dadasai gïn guupudabiakami amï gïn kiikürrï?

4. kïgadu xi jipukagi jïmadutai ódamí amï munisipioana dana kongresorï?

5. kïigadu xi gï maatikagi go sîrhikamigadï arhi kiikiirri xi jïigi bai agadagi xi dukataë oidhaka ïrhiada.

a) ijï

b) choo

¿dukataë gïn tïgithoka xi gï duñiagi?

6. Xi dukataë ïrrü bamioma kïgadu xi obhakagi dhi gïn juurrabaka bho gïn kiikirri?

7. xiorrai ïrrü tuidhakami go dïdibïrrai dhi oidhigi xiakoga obhaga aapimo?

8. xi bai kïigadu xi go tïanïdam i guupudabiakami darrasadagi bho istitusioniana xianküdi soikii go kiikiirriodami ñiokithuldhiam, apodusai tuudu bamioma kïiga gi soikidagi ódam.

9. kïigadu xi go guupudabiakami ga tükakamudai jïpigioma xïikadi gi bai duñiagi jïmo leiyi o gi ágagi jïmó proyeto dana jaataduidhagai bho gïn kiikiirri.

- 10.** tuumaxi gï ágai xi gï bidhakagi xiankidï ga matatituldhi gïn maamarra bho eskuelana?

- 11.** dukataë pïrhidhi aapimo xi gïn soiñagi go jaatabuadami amï gobiernorrï bho go duduadhiikarrurï?

Agidhirkami gooka

utudukami leiyi dhe sïrhikami go arhi kiikiirri dana ódami kiikiirri bho estadorri.

Go utudukami leiyi gágai xi ojixikami biiyagi go baithikioma darrakami sïrhikami.

Go sïrhikami xi ijigi bai agági: xiuduku jïmadutai gï agági xi ïrrï ódami, iigi bai ïrhiarraikidï dhi tipokagi xiorrai agithuldhagi xibiadïrrï ódami dhi istitusion.

Sïrhikamigadï go ïgiarxikami: go ïgiarxikami ïrrï sïrhikami xiankidï bia go arhi kiikiirri kïiga bai maaxi oidhakagi bai gïn ïrhidhitai. Xi dukataë tiigi go bhabhabhadï, maitha sobidhikami nuunukadada gïn oidhigiga, go basoi dhi bïxtaki, dhi gïn bidhakagi ijigiatai gïn guupudabiakami, gï xiadutuada xi dukataë gï jaatabueiyi, xi go justisia gï budagi iigi go arhi kiikiirri, soimaaxi daibuxtudaitai xiorrai soimaaxi gï aajagïda bho gïn arhi kiikiirri, gï niokadagi gïn ñiokikidï, dhi xïkadï aiyagi jïmo kokodagai, gïn duduadhiadagi jïmadu gïn

duduadhiadami; dhi bükirri go gobierno gin soikidhagi bixi aékataë ikiadxhírrí agirxikami.

Go arhi kiikiirri oidhakami: irri chüchiki kaburhi oidhakami, obhakami gin oidhigigana ikiadxhírrí maitha kia jipukatai leiyi dhi gin bidhakana gin abana istitusioni sosial, ekonomika, bithuldharrha dhi politika, o jímadutai ogó. Jipana dukai go tatarromarhi, ódamí, buarijio, oba, misteko, sapoteko, dhi ijaa.

Go sistema normatibo irrandhírrí, irri go kaburhi kiiga baimaaxi gin juurrabaka dhi gin bithuldhakidi xankidi bia go arhi kiikiirri darrasadagi gin guupudabiakami, bai buadagi gin soiırhiarraga dhi kiiga bikathikatai gin oidhagirri bixi aékataë oidhakami xankidi irri bho arhi kiikiirri.

Go oidhigirri: irri xiakoga obhaga dhi gi matii oidhakami arhi kiikiandírrí dhi ajiga amii juukami xiakoga gi isai, ga koayi go bixtaki, xiakoga guuka basoi xankidi gi koayi dhi gi duduadhi, xakoga guuka go uuxi dana ixtumaaxi tigithokagi ódamí oidhakarra bitarri xi dukataë jiikiaxdhirri ódamí.

Go sırhikami bai agadagi ijigiatai: irri go sırhikami xankidi bia go árhi kiikiirri xi bai agadagi gin tígídaga gin bithudharradirri, bixi aékataë xi ixtumaaxi nínasorhigami tigithoka, maitha gin sobikida tumarhi jímadutai kidhiamadírrí, tumarhi go istitusioni dhe guupudabiakami. Go sırhikami xi gin tükkakada: irri sırhikamigadi go árhi kiikiirri xi gin aithuldhíada ogó ixtumaaxi jiipukagi, dhi podukai gi maatiika ix kaéthi bitarri go naanamaaxi ibuadami dhi go juutudami leiyi, programa dana go jaataduidhagai xankidi ixtutuidhíkii xi soimaxiirri dígbuñiagi gin oidhagirri, bithuldharrha dhi oidhigiana.

Go sırhikami bho ijigiatai jímapidhikami: irri sırhikami xi irri gi jurraha chichiki o gin jímpaidhagi bho gin kiikiirri.

Sırhikami xi biakagi daibudami ódamí ñiokithuldhíadami, ñiokadami dhi soikidami: xikadi jímó óki o kürhi baxidhika bho guupudabiakami irri guubudakidi bia xi gagagi jímo ódamí ñiokadami gin ñioki dhi kiiga maatiika gin bithuldharrha dhi gin sırhikami, gobai irri tudu gin ñiokithuldhíadami dhi gin soikii xi kiiga gin maati kaékagi go ijaa.

Sirhikami xi gi biakagi agadami, gestioni dhi serbisio giñ ñiokikidí: xi go xiorrai ga soikidami o miadhitudai amí gobiernorí ñiokadagi giñ ñiokikidí árhi kiikiirri.

Sirhikami xi apia bikathika giñ bithuldhara: idhi irri ágai xi gi ixtutuidhikii xi giñ oidhakagi ix dukataë jikiaxdhírrí oidhakami.

Sirhikami prhefirhenti go tigidaga, kiigadu bai irhiada dana kiika gi abana soiñi bixi namíakami jipokami oidhigirri dana serbisio giñ obhagirri didibirriirri: idhi tiiya irhidhi xi xiorrai obhakagi didibirriana irri xiorrai ixtutuidhikii xi jaadunthualdiada dhi gaagarrada xi bixi ixtumaaxi busiagi amidhirri dhi xi jímadutai maitha obhakami pírhidi xi ataduñagi ixtutuidhikii dhi mos bai agagi go bixkataë árhi kiikiirri oidhakami.

Sirhikami go salu, irri odhakarragai kiiga bai maaxi taadakagi dhi gin soikidagi bho gin árhi kiikiirri xiorrai matika duduadhi dhi idhi ódamí gi xiadutuidhada dana jipi gi ixtutuidhikii xi go jaatabuadami soikidagi go mikaxidhírrí jímídamí dhi apodukai bai gin irhiada maitha biakataë soimaaxi gin oidhigiana.

Sirhikami xi bai agadagi xi dukataë gi duñia go bai buadami dhi gagagi xi ix dukataë kiiga baimaxi darrakagi: go árhi kiikiirri bia sirhikami xi bai agadagi xi dukataë oidhaka irhiadagi ogó dhi dukataë pírhidi xi maaxika gin kiikiirri.

Sirhikami go matüdhaga: go árhi kiikiirri dhi kiikiirri oidhakami bia sirhikami xi ijopadagi bho eskuela dhi xi gin titigithuldhada gin ñiokikidí.

Sirhikami xi jaatagaidha dhi bidhakagi politika: irri ix tutuïdhikii xi gi dasagi jímadutai soikidami xankidí ga agadagi go tema pilitiko, dana bixi gi ix tutuïdhikii xi aapimo biakagi xiorrai gin soikidagi ódamí ñiokadami amí gin munisipiona dhi estadorri.

Sirhikami xi ga tañagi go mediasioni: xi go soi maaxi irhiarragai maitha giñ ix tutuïdhikii xi bai giñ duñagi ix dukataë bia giñ bithuldhara dhi gin xiadutuidhara bho kiikiirri, giñ ix tutuïdhikii xi jímai guupudabiakami gin soiñagi bai duñagi.

Sürhikamigadï jímo kuadagai: idhi kudagai ïrrï gï agai xi kïgadukami gïn bïtarri, gïpiaka dhi ix dukataë ïmadakagi aapimo.

Tïïkakarragai

1. go árhi kiikiirri dhi kiikiirri oidhakami bia sïrhikami xi apia oijadagi gïn bithuldharra? ïdukataë? dukataë gï bueiyi gïn bithuldharra?

2. Pirhidhi pïixi xi gï xiadutudhiada gï bithuldharra, xiadutuidharra, bagimiga, buabuidharragai dana gïn yuukuxi ódam? Xi ix tuumaxi gï agai xi jaataduñiagi go guupudabiakami? ixthuiyi?

3. pïrhidhi pïixi xi apia gï duduadhiadagi xi dukataë gï bueiyi ïkiaxdhïrrï jïmadu mamatïikami gï kiikiirri? Xi ixtuiyi?

4. ix tuumaxi biiga xi go duduadhiadami gï kiikiirri ixtutuidhikida xi bamioma muiyi soikidagi? Ixtuiyi?

5. dukataë gï agai xi gï maakadagi go jaatagi gïn duadhiarragai bïtarri?

6. Pïrhidhi pïxi xi idhi jaatagi gï maakadamodai gïn ñiokikidi?

7. tuumaxi gï agai xi duñiagi go guupudabiakami bïtarri go arhi kiikiirri dhi kiikiirri oidhakami bamioma kïiga darrakagi?

8. bai agadamudï aapimo xi go xankidi ga ttitigidhi bho eskuelana irri ñiokadami ódami?

9. Daidhirxikami bimodi xi gï bopiadagi dïdibïrrai go kiikiirri gubudakidi?

10. bai agada xi go oidhigi, bidhikami dhi rrekurso naturhalì go árhi kiikiirri dana kiikiirri maitha gï ixtutuidhikì xi gin bopiada, tumarhi gagarrada, dhi ebargar?

11. pírhidhi xi go arhea bho guupuda biakami bho óidhakami bítarri ïrrí gï dasakamodii xiorraï ïrrí ódamikamodí dhi maatikamudí go árhi kiikiirri?

Agiarxikami baika

sirhikami xi gin bidhakagi dana ñiokadagi politika oidhakami

sirhikamigadi oidhakami

go árhi kiikiirri ka biakataë sirhikamigadi xi oidhakagi, kïiga bai maaxi, salu, edukasjoni, jipandukataë bïxkataë oidhakami, go oidhakami ódamí bia jipi gin sirhikamigadi árhi kiikiirri dukai, xiadutuidhada gin oidhigiga, gin ñioki, gin bithuldharra, dana go sitema normativo.

Go sitema normativo ïrrandhîrrí: ïrrí tïiya ïrhidhi xi kiikiirri bia xi dukatai gin dadasadagi go guupudabiakami, bai duñiagi go soimaaxi ïrhiarragai dhi kïiga bïkathika go obhagadí bïxi aékatai ódamí ñiokadami xiankidí oidhakami kiikiirri.

Go árhi kiikiirri ïrrí jiigai xanxi ubaka oidhakamidhîrrí xanxi oidhakamikana bho bïxi obhagirri pisiana xaidhi baidhîrrí xi tukamirri jii go kolonisasion dana jipi apia bia gin istitusioni sosiali,

ekonomika, bithuldharrä dhi politika, o jümoko bodürrä. Jüpandukai go oidhakami árhi kiikiirri tatarromarhi, ódamo, guarijo, oba, misteko, sapoteko,, dhi ijaa.

Go kiikiirri dhe jímó árhi kiikiirri xanko jipo kikirhi dhi óki xanxi xiadutudai gín bithuldharrä dhi apia oijadaiña xankidí tügi go basikioma dhürrä oidhakami gín abünakiada, bagimiana, jaataduidhagai gín dödibürrai, bai agagi gín guupudabiakami, gin jímpiadagi bítarrí xi baiyi buadagi soürhiarragai dana gín maamatü dhi gín jímpapi obhaga. Ürrí tüya ürhidi xi go kiikiirri oidhakami bixi aipadirri obhakami bueiyi dana jipo bixi xankidí kaaxi bho giigirkami kikirri oidhaga xíipí koloniana, o barrio, oidhigana dana biakana gín guupudabiakami xankidí soikii xi küga bai maaxi oidhakagi ogó, dana apia buadagi gín bagimiga, bai buadagi gín soürhiarragai dhi küga bükathika bixi aékataë.

Go sırhikami dhe go árhi kiikiirri dhi kiikiirri oidhakami gí mamatürrä bho leyeana bixi aipakoga oidhigi daama, mejikoanadhi bho estadorrä dhe chiguaguana.

Go guupudabiakami, diputado, juesti, dudunukami munisipali, dhi bixkataë gí agai xi xiadutudagi gín sırhikami ódamo oidhakami jípi ódamo dukai dhi árhi kiikiirri dukai.

Jiipi muiyi sırhikamigadi go árhi kiikiirri dana kiikiirri oidhakami, apodukai xi:

- Gín mamathildhiada edukasioni gír ñiokikidí.
- Gí xiadutuada gín formaga dhe juurrabakagi.
- Gí xiadutuada gín dödibürrai xakoga obhakana ükiaxdhürrä baidhürrä.
- Dhi xi dukataë gí dasasai gín guupudabiakami.

Go sırhikami xi agádagı dhi biakagi gín abhana politika dhi apodukai biakagi xiorrai gín soikidagi amí politikoana dhi gín bidhakagi xiorrai amí gín soikidagi juurrabakagi bho árhi kiikiirri dana kiikiirri oidhakami.

Gí gagai xi go sırhikami xi gín bidhakagi aapimo xiorrai gín ñiokithuldhida politikoana biiyagi bho go leyirri küga bai agadagi daidhi podukaibütarri bixi go arhi kiikiirri dana kiikiirri oidhakami,

bütarri gï bidhikagi xiorrai soikidagi aï dunukamiana munisipali dana amï kongrhesorri; tüya ïrhidhi xi jipukagi rrejidor ódamí bh munisipiona dhi diputado naanamaaxi ñiokadami bho kongrhesorri. Go diputado amï chiguaguana, gïn jïmpagi jïmadu ijaa guupudabiakami jipandukai go komisioni estatal bïtaari go árhi kiikiirri oidhakami (Coepi), go instituto nasiolali bütarri go árhi kiikiirri oidhakami (inpi), bütarri xi kïiga biiyagi go sîrhikami bho leyirri.

Xi go kiikiirri oidhakami bai agadagi idhi bai agadami, pïgïduñimo xi gï dasagi jïmai leiyi xiakoga kïiga agadagi gïr sîrhikami dhi gï makiagi bïxkataë bütarri jïmo oigadagai.

bho dunukamiana munisipali (ubaidhikami)

tuumaxi ïrrï go ayuntamiento?

- Bho estadorri chiguaguana jipo 67 munisipio.
- Go ayuntamiento ïrrï go guupudabiakami bho munisipiona dana ïgidhi ogó reglagadï go leiyi xankidï tïgidhi kodigo munisipali.
- Go kodigo munisipali ïrrï go paperhi ojixikami xiakoga kaëthi xi dukataë gï agai xi ga jaatabuadagi dhi kïiga ga tïanïda dana xi dukataë gï agai xi kïiga bai buadagi go ayuntamiento.

Borrai darrakana bho ayuntamientoana amï muisipiona de chiguaguana?

- Dunukami munisipali; ïrrï go tïanïdamí tukamirri bho munisipiona.
- Jïmó sindiko o sindika munisipali; ïrrï tïanïdamí xanxi nuukathikana bïxi aëkataë kïiga gï duñagi bho munisipiona dana kïiga nïidhiña go ikarhigai tuuminxi xankidï gï xiagïbueiyi.
- Go rejidorha dhi rejidor; bho munisipiona jipo ódamí bho rrejidurhia xankidï gïn dadasaí botoandhïrrï bïxkataë oidhakami bho munisipionadhïrrï; gobai soikii go dunukami xi kïiga tïanïda.
- Go ikarhi de rrejidurhia ïrrïkamu igi xïki oidhakami jipukagi munisipiona.

Jipandukai:

- Chiguagua dhi juarhes, biakamo 11 rrejidurhia.
- Morhi biakamo taama rrejidurhia.

- Go dunukami, go sindiko o sindika dana go rrejidurhia īrri tianidami bho munisipiorri dhi ga bai agai bitarri tianidagi. Xiankidi irri aduidhadiggo darrakidi bho ayuntamientoana?
- Bai agagi bitarri xi tianida bho municipio, impadharrana xiakoga darrakagi bixkatae.
- Go sindiko o sindika bueiyi ispesioni dhi nuukathikana xi tuumaxi buadagi go ayuntamiento.
- Go regidorhes bueiyi aduidhagai de ispesion dhi nuukathikagi go jaatabuadami xi tuumaxi ajidagi bitarri xi kunga duñiagi ogó.

Jipandukai:

- Edukasioni, salu, obra, serbisio munisipali, etc.

Dukatai gin dadasai go ayuntamiento?

- Go oidhakami xanxi oidhaga bho municipio bai agaiña maitha sobidhikami bitarri xi dasagi gin guupudabiakami.
- Go instituto estatal elektorhal īrri ajiga xi bai buadagi dhi bikathika go elezioni.
- Go oidhakami bia sirkam xi bai agagi bho partidoandhirri politiko o go candidato xankidi maitha biakagi partido.
- Bitarri xi bai agagi go candidato gi agai xi gi xiadutuada go parhida de generho; idhi irri, makiagi ogó xi ijaa mos irri igibaxi bitarri kikirhi dhi oki.
- Bho go juutudukami agixrikami gi taanii xi gi bai agagi jimo arhi kiikiirri oidhakami dhi daibagi rejidor o rrejidorha dhi gin abhana juurabakagi gin munisipioana bixi oidhakami bitarri.

Tuumaxi irri go h. kongrheso de estadorri?

- Bia gin irrrana 33 diputasioni bixi aipadirri estandoandhirri xankidi bidhikami dukana go oidhakami de chiguaguana dhi jaatabueyi igai bitarri.
- Irri go edificio xiakoga darrakana go diputado dhi diputada bitarri xi bai buadagi ogó soiirhiarragai bixkatae tutuidhadig chiguguense, kuka amii giidukami kiikiirri chiguaguana.
- Bho juutudami jaatagi gi taanii xi jipukagi gin abhana odami arhi kiikiandhirri dhi kiikiirri oidhakami bho kongrhesorri.

Tuumaxi guubudakidí jaataduidhagai bia go diputasioni?

- Bai agagi go xixi gí xiabujimi de go dudunukami munisipali.
- Bai agidhagi go guupudabiakami de estado bítarri xi tañiagi tañubidhikami bítarri duñiarragai obra dhi kaékagi ijaa tígithokami bho árhi kiikiirri.
- Niidhagi go xixi xiabujimi de gobierno jímo juumigi dhi xi tígithokagi ga tañiagi jaatagi.
- Gin jímpiadagi jímo midhaga o bamioma jímó ikarhikidí.
- Ijiopadagi xiuduku gí agadagi bho sesioni kongresorri.
- Dhidhibiada go distrito xiadírrí darraiba ogó.
- Aithuldagí bho congreso jaatagi jímpadhadkatai ojixikami.

Duukataë gí dadasai go diputasioni?

- Go oidhakami xankidí obhaga bho estado chiguaguana ijíkiathai bai agai xiorrai dasagi diputadorri gín distrito.
- Jímo distrito biakana muiyi municipio jímpañiidhurkami o arhidhukami.
- Gí ixtutuidhikii xi jímo municipio güidukami gí taakobidha dhi gí duñiagi gooka o bamioma distrito jípandukai cd juarhes dhi chiguaguana.
- Go oidhakami bai agai xi xiorrai darraibagi gín bítarri bho partido politiko o go darrakami ijígiakami.
- De go 33 diputasioni, 22 de gobai gí darrasaiña muidhutai.
- Go ijaa 11, gín dadasai bho partido politiko xanxi biakagi bamioma boto.
- Bho selesion de go kandidaturha xankidí ga titibia bítarri diputado, go óki bia xi biakagi igí baaxi sérhikami xi go kükırhi, adhi tüya irhidhí parhida de generho.
- Go instituto elektorhali írrí xankidí bai buaiyi dhi kíga bikathikana go alesioni.

Tïkakarragai.

1. Xiorrai bai baithi gï bidhiakana gïn kiikiirri oidhakami?

2. Xiorrai bai agaiñä xi xiorraikagi gïn abhana bidhikami?

3. Duukataë gïn dadasai?

4. Biikiko jïmai gï dadasaiña go guupudabiakami?

5. Tuumaxi jaataduidhagai ibueiyi go guupudabiakami gïn obhagirri?

Bütarri go guupudabiakami munisipioandhírrí.

1. Maatii püxi xiorrai bai agai bho munisipiorri?

- a) ijí
- b) choo

2. matii püxi xi tuumaxi írrí jímó regidor o regidora?

3. Maatii püxi xi tuumaxi ibueiyi írrí jímó regidor?

4. kiigadu xi oidhakami biakamodí gin abhana xiorrai soikidagi bho munisipiona?

- a) ijí
- b) choo
ixtuiyi?

5. xiorrai gí agai xi dasagi?

- a) ígibaaxi oidhakami
- b) go ojobhai
- c) ijaa obhakami

6. dukataë gí agai xi gí dasagi?

7. Xi tuumaxi gī agai xi jaataduñiagi xiorrai daibagi bho rrejidor dukai?

Bütarri go guupudabiakami amī h. kongrheso de estado

1. Maatii pīxi xi tuumaxi bueiyi go diputado?

- a) ījī
b) Choo

2. maatii pīxi go diputado xankidī gī abhana gī bidhikami?

- a) ījī
b) Choo

3. pīrhidhi pīxi xi jiipukagi jīmo diputado oidhakami xanxi gīabhana bidhakagi bīxkataë oidhakami bütarri go estado chiguaguana?

- a) ījī
b) choo

4. ḥtumaaxi xiorrai xi gī ixtutuidhikii xi daibagi bho rejidor o diputado?

- a) ījī
b) Choo

5. xiorrai gī agai xi daasagi?

- a) īgī baaxi oidhakami
b) go obhai
c) ījaa obhakami

6. tuumaxi gī agai xi gī bidhakagi xiorrai daba agadagi bho rrejidurhiana o diputadorri bütarri go kiikürrī oidhakami?

7. dukataë gï agai xi gï dasagi?

8. Xi jipukagi bamioma xi gooka árhi kiikiirri oidhakami jïmo munisipiona, xi dukataë gï agai xi gin abhana bidhakagi bho ayuntamientoana dhi kongrhesorri?

9. xi dukataë gï ixtutuidhikü xi kïigakirri daibagi xiorrai bai agadagi go árhi kiikiirri dhi irrï odhakamikagi?

Aagirxikami 4

Sırhikami xi gi maatikagi dhi agadagi (leiyi de tikakarragai)

Go gin tükakarragai irri jimo sırhikami go kiikiirri oidhakami xi maatikagi, bitarri xi maatituldhagi xi dukataë gin irhidhi go jimadukai aduidhagai uturhikami leiyi, prhogrhamma dhi prhoyeto xankidii soimaaxi urhindhagi gin oidhagirri, bithuldharrana dhi oidhigana.

1.1 xiorrai gi agai xi gi tükakagi?

Bixi aékatae árhi kiikiirri dhi kiikiirri oidhakami xiorrai soimaxi irri dígabuñiagi go prhoyeto, plan, o medida bho estadorri, abinakidhikami gin kiikiirri rrurhali dhi kiikiirri urbano.

Bho go tükakarrurri generhali, gi ixtutuidhikii xi gi duñiagi jaatagaithai jímadu guupudabiakami kiikiirri dana tikarragai espesifiko. Gi agai xi gi duñiagi jímpadhana kaburhi darrakami kiikiirri xiakoga jaatagaidha go oidhakami bho kiikiirri.

1.2 tumaaxi gi agai xi gi tikakagi?

Bixi aékatae go medida, prhoyeto, aduidhaga o akto xankidii gi buadagi dependencia de guupudabiakami del estadioana, kongrheso, guubuda biakami judisial dhi municipio xankidii pürhiada xi ataduiñiagi bho gin obhagirri xakoga go árhi kiikiirri oidakami dhi soimaaxi dígabuithudagi.

1.3 xiorrai gi agai xi ga tükakagi kiikiirri oidhakami bho estadioana chiguagua?

Bixi go depedensia de guupudabiakami estatal, go kongrheso de estado, bho guubudagai judisial, go municipio dana bixkataë go oficina guupudabiakami.

1.4 Dukataë gi agai xi gi duñiagi go tükakarragai?

- Ikiadxhírrxi gi agagi jímó aduidhagai
- Maitha oboigami
- Kiiga xiadutuidhikami
- Kiiga aatagikidii
- Maitha yatabugami dukai
- Maitha gi buadatai simulasioni

- Gï agagi kïigakirrï buabuidharrakidï
- Gïn ñiokidï xanxi gï ñiokadagi gün kiikiirrï
- İgi xiuduko pürhiada go arhi kiikiirrï.
- İgi xi dukataë bai agadagi go kiikiirrï
- Bïtarri xi gï bai agagi jaatagi.

1.5 Gï agai xi pïigiduñiagi go tiükakarragai?

- Xiakoga go oidhakami gün jïmpadhi bho kiikiirrï.
- Xiakoga bai agadagi go guupudabiakami xi gün jïmpadhagi

1.6 etapagadïgo tiükakarragai?

- Tuukamirrï, go dependencia ajïidami xi gün aithuldha jaatagi bho kiikiirrï oidhakami xakoga juukami ajïda go prhoyeto o ixtumaaxi gï tiükaka agada, taamirrï gï agai xi bai agagi jïmadu go kiikiirrï xi dukataë, xiakoga dhi xiuduko gï pïduñiagi go tiükakarragai. (etapa de bai agadami jïkiaxdhïrrï)
- Gookirrï, go dependencia aajïidami gün aithuldhamo jaatagi kiïgadukami, kiïga maatïi kaikarrukami dhi gün ñiokikidï gün kiikiirrï bïxi aékataë ixtumaaxi gï duñiagada go prhoyeto o medida xanxi gï tiükaka agadagi. (etapa agirkikami)
- Baikarri, kiikiirrï oidhakami biakamo xi dukataë gün atagiagi bïtaarrï go jaatagi xankidï gün makithu, jïmadu bïxkataë oidhakami bho kiikiirrï dhi gün tïgithoagi xi bai kiïgadu o maitha kiïgadu xi go asioni o prhoyeto xanxi gï duñia ïrhiada gï ixtutuidhïkii xi biakagi bho kiikiirrï (etapa deliberhatiba)
- Go tiükakarragai oidhakami agadamó gï agai xi nathoagi ixtumaaxi bai agadagi bho aipadïrrï o dependencia de guupudabiakami dhi apodukai gï ixtutuidhïkii xi biakagi bai agádamo o maitha bai agádamo de kiikiirrï xanxi bho gün juurabakagi amï prhoseso tiükakarragadirri. (etapa tiükakarragai). İrrï busaikami bho tiükakarra dñirri ixtutuidhïkii xi jïmai bai agadami dasagi xi bai tuukamirrï.
- Kuugatïrrï, guupudabiakami ajïïakami dhi órgano xanxi jaatabueiyi bho prhoseso de tiükakarragai gï agadamó xi maatïi nijadagi xi bïxi aékataë xi tuumaxi bai gï aa gï buabuikidï gï jaataduñiagi ka agirkikami bïxi aipadïrrï. (etapa nijami nukaithidhaithai).

1.7 tuumaaxi ubaka bho go tūkakarrandhīrrī

- Go bai agadami xankidī ubakidhagi xiuduko gī bujdhagi go tūkakarragai īrrī kamo buabuikidī dhi guubudakidī būtarri bixkataē dhi gī guubudakidī gī taanidamo judisialmente.
- Xi jiipukagi jīmo soi īrhiarragai bītarri xi maitha gī jaataduiyi, go tūanidami aajīakami agadamó xi maigobai daithudagi go buadami go medida o jaataduidhagai xankidī gī buadagi.

1.8 tuumaxi gī pīduñiagi xi maitha gī duñiagi go bai agadami xanxi agadagi go kiikiirri o xi maitha kīiga gī pīduñiagi go tūkakarragai.

- Jiipo naanamaaxi xi dukataē gīn soikidhagi daidhi podukai kīiga bai gī duñiagi go kīiga agadami:
Bai agadami baiduñiarragai
Sansioni administratibo (amonestasioni publika, sansioni ekonomika, suspensión dhi inabilitasioni).
Sansioni bho orden sibil (bai duñiarragai ix tuumaxi soimaaxi duiyi etc).
Dana sansioni penali (kuupatudagi).

Tūkakarragai

1. kīigadu xi go leiyi maatūka go sīrhikami de árhi kiikiirribītarri dhi tūkakadagi xiuduko gī bai agadagi jīmo jaatagi bho estadorri o municipio daidhi apodukai maitha soimaaxirri dīgabuñiagi go oidhakami.

a) Ijī

b) Choo

dukataē pīrhidhi aapimo xi gīn tūkadagi?

2. bai müx agai xi go leiyi guubudakidü tianidagi go guupudabiakami xi xiadutuada dhi buabuikidü duñiagi go bai agadami amii kiikiirri xikadi gi tükakadagi?

a) Iji

b) Choo
ixtuiyi?

3. Piirhidhi müxi xi go agadami agada xi go diputado gin makiagi oigarragai xi jímai leiyi daibagi xanxi bidhiakagi gin sırhikamiga go tükakarraaga gi duñiagi.

a) Iji

b) Choo
tuumaxi jímaamaaxi piirhidhi aapimo xi gi duñimodii?

4. piirhidhi müxi xi go diputado duñiagi jímo leiyi xankidü agadagi xi dukatae gi agai xi gi tükakagi bho kiikiirri oidhakami.

a) Iji

b) Choo
tuumaxi jímamaxi gi agai xi agadagi go leiyi?

Agirxikami 5

Sırhikami biakarragai go justisia

1. xikadī jimo oki o jimo kırhi bho árhi kiikiirri oidhakami daibuskii jimo soiřhiarragai bho oficina de fiskalia o jimo jusgadoana, idhi dudunukami tüigidhikami judisiali, bia xi guubudakidī gìn makiagi soiňi jímadu xiorrai maatikagi gìn bithuldharr, gìn ñioki dhi gìn sırhikami, gobai xanxi gï agai ñiokithuldhiadami, bitarri xi gìn soiňagi xi maatë kaékagi tuumaxikidī dhi ixtuidhiagi gìn soiňagi.
2. xikadī jimo oki o jimo kırhi bho árhi kiikiirri oidhakami daibuskii jimo soiřhiarragai dhi gï agadagi xi buidhirri dakagi jimo juez, bia sırhikami xi gï soiňithuldhia jímadu xiorrai kabami maatükami ixtumaaxirri soiřhiarragai dhi soiňagi xi maitha gï kuupatudagi, bitarri xi idhi jaatabuadami ixtutuidhikida xi küiga duñiagi gìn jaataaduidhagai tüigidhikami agente de inbestigasjón, gï agai xi maatüka ogó gìn bithuldharr, gin ñioki xiorrai gï soikidagi.
3. go kongrheso büxi piřhidhi xi jímai leiyi dasagi, baidha podukai go guupudabiakami biakagi jimo eskuela tüigidhikami sentrho de oidhakami ñiokithuldhiajami o agadami, xiakoga go oidhakami bho árhi kiikiirri xanxi maatë gìn bithuldharr di ñioki ixtutuidhikida xi maatiagi gìn sırhikamiga dhi gìn soikidagi ixtumaaxi agaagadagi dhi tügithoka.
4. bitarri xi idhi eskuela de oidhakami ñiokithuldhiadami e agadami biakagi oigarragai dhi tuuminxi bitarri xi ga jaataduñiagi dhi tüigidagai ijaa jímamaaxi ñiokadami árhi kiikiirri oidhakami amë ñiokithudhiada dana sırhikamigadi, irri gï agai xi ijaa darrasagi leiyi, jipandukai go leiyi organika de guubudagai ejekutibo dana go leiyi xankidī agai xi dukataë gï agai xi gï jaatabuadagi bho jusgadoana dhi xiorrai jaatabueiyi bhabai: tüigidhikami leiyi organika de guubudagai judisiali.

5. bütarrü xi go sırhikami biakarragai justisia bai gï soikïdagı, jïpï gi agai xi jïmai dasagi bho leiyirri fiskalia, xiakoga gï dasamodï xi go xankidï gï agai ga nüniidhiña go xi dukataë daibusai go soürhiarragai, tütigidhikamiajente de inbestigasioni, gï agai xi maatikagi gïn bithuldharra dhi naanamaaxi ñioki oidhakami.

Tükkakarragai

1. kïiga müxi bai agai xi jipukagi ódamı ñiokadami xanxi gün ñiokithuldhıada dhi soikïdagı gün sırhikami dhi gün ñiokikidï gün ñiokadagi xïkadï gün bidhakagi jïmo soürhiarragai dhi gün biigakagi asesoria, soiñi?

- a) İji
b) Choo
ixthuiyi?

2. bai agai müxi xi jipuka jïmo eskuela (sentrho de oidhakami ñiokithuldhıadami o agadami) xiakoga gï ixtutudhïkida xi gi mamatiirrada ñiokithuldhıada o agadagi ixtumaaxi agadagi aapimo di maatikaırhiadagi xi maatikagi.

- a) İji
b) Choo
dukataë ojoidhi aapimo xi maaxikamodï go eskuela?

3. bai müxi agai xi go fiskalia biakagi jïmo arhea de inbestigasioni xiakoga go lisensiado, polisia dhi agente de ministerio publiko, ñiokadagi gür ñioki dhi maatikagi gür buabuidharragai gür

sírhikami bïxkataë oidhakami árhi kiikiirri.

a) Ijji

b) Choo

dukataë pürrhidhi xiga jaatabuadamodii?

Ojixikami bïxi aëkataë

Gi tütiarragai:

Arhi kiikiirri oidhakami:

Obhakami:

Municipio:

Go ojai xankidí darrakagi taamidhiirri dhi xiakoga pí gí duñiagi gjí agadamo xi sudadagi bïtarri mos kaaxi bïtarri go kongrheso de estado chiguaguana, xiuduko gín makithuda go folleto.

Tuumaxi Tasaí:

Xiakoga gín jímpaidhi:

H. CONGRESO DEL ESTADO
DE CHIHUAHUA

LXVII
LEGISLATURA

CHIHUAHUA, CHIH.

INSTITUTO ESTATAL ELECTORAL
CHIHUAHUA

COMISIÓN ESTATAL DE LOS
DERECHOS HUMANOS CHIHUAHUA

COMISIÓN ESTATAL
PARA LOS PUEBLOS
INDÍGENAS